

Rükû ve Secdede Tesbîh Keyfiyeti Üzerine Bir Tetkîk

Şemsettin KIRIŞ*

“A Study on the Quality of
Tasbîh in Rukû‘ and Sajdah”

Abstract: The most basic form of worship in Islâm is prayer. Prayer is the pillar of the religion and one of the five principles on which Islâm is founded. The issues that affect the quality of prayer are explained in detail in our hadîth sources. One of the issues that increase and beautify the quality of prayer is the duration of rukû‘ and prostration. In order for our heart, mind and all organs to be at peace, it is necessary to remain in rukû‘ and prostration for a reasonable period of time. The durations of rukû‘ and prostration and what can be said are included in our hadîth sources. The prayer beads that the Prophet was found to have recited in rukû‘ and prostration have various contents. However, the hadîth in which the Prophet taught ta‘dil-i erkân to a Bedouin, which is included in all of *Kutub-i Sitte*, does not mention the prayer beads that should be recited in rukû‘ and prostration. This article first explains under which headings the subject is mentioned in hadîth sources. It focuses on how the subject is included in the books of the four schools of jurisprudence as a practice. The average duration of rukû‘ and sujûd in our country is low compared to the duration stated in the hadîths. The article argues that the average duration of rukû‘ and sujûd in congregational prayers in our country should be slightly increased and states that it will not be enough for the imam to bring three prayer beads. The duty of the imam is to guide the congregation and speak on issues that concern the congregation. It is stated that those who lead the imâm can educate the congregation and bring the quality of rukû‘ and sujûd closer to the quality of the prayers performed by the Prophet and his companions.

Citation: Şemsettin KIRIŞ, “Rükû ve Secdede Tesbîh Keyfiyeti Üzerine Bir Tetkîk” (in Turkish), *Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD)*, XXII/2, 2024, 237-251

Keywords: Hadîth, Sunnah, Salâh, Tesbîh, Rukû‘, Sajdah.

I. Giriş

Ülkemizde camide cemaatle kılınan namazlarda rükû ve secdeelerde ortalama kalma süresi ile ilgili fiilî durum dikkatle tetkik edildiğinde, üzerinde müalaa yürütülmesi gereken bir meselenin bulunduğu, izahtan varestedir. Yapı-

* Doç. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Hadis, KARAMAN, semsettinkiris@gmail.com

lan küçük bir araştırma, rükû ve secdede kalınan sürenin saniyelerle ifade edilecek kadar az bir sürede olduğunu gösterecektir. Rükû ve secdenin keyfiyeti, orada kalınan süreyle yakından ilgilidir. Rükû ve secdede üç defa tekrarlamasının, ‘yapılacak olanın ‘en azı’ mı ‘en çoğu’ mu olduğu konusunda toplumuzda tam olarak anlaşılammış bir durum söz konusudur. Üçten fazla tesbîhi mekrûh görenler az değildir.

Günümüzde imamlık, emeklilerin çoğunluğunu teşkil ettiği yaşlıların ‘hizmet aldıkları’ bir görev durumuna gelmiştir. İnsanlar serbest piyasa, liberal ekonomi ve demokrasi kültürünün caminin içinde de geçerli olduğunu düşünmektedirler. Cami cemaatinin konforunu sağlamayan imam şikâyet edilir ve kendisinden hesap sorulur oldu. İmam cemaatin camide kaldığı süre boyunca tüm istek ve şikâyetlerini dikkate almak ve ‘müşteri memnuniyetini’ sağlamak zorundadır. Meselâ imamin kıldırıldığı namazın, Hz. Peygamber ve ashâbının namazına en çok benzeyecek şekilde değil, ‘cemaatin istediği ve hoşuna gideceği şekilde’ olması gerekmektedir.

Hz. Peygamber’in hadislerinde imam, nasıl biridir? ‘Hizmet alınan bir kimse’ olarak nitelenebilir mi? Buna müspet cevap verebilmemiz mümkün değildir. Çünkü hadisler imama ittibâ etmeyi emretmektedir. İttibâ bir kimsenin tüm davranışlarını örnek almak ve ona tabi olmak demektir. ‘İttibâ edilen’, edenin sıhhat durumun dikkate alır ama konforunu gözetmek zorunda değildir. Anadolu’uzda çok değil bundan yüz yıl evvel namaz kılındıktan sonra imam kalkmadan, kimse yerinden kalkmıyordu. Demek ki imamin manevi otoritesi vardı, saygınlığı vardı. Tarihimizde imam, ‘ibadet ettirme hizmetinin alındığı kimse’ değildi. İmam cemaatin yüz ifadesine, memnuniyetine değil cemaat imamin yüz ifadesine memnuniyetine, kaşlarına bakmak durumunda idi. 1827’ye kadar imam aynı zamanda muhtarlık görevini de yapıyordu. Mahalle-nin tüm işlerinden ve oturan ailelerin huzurundan o sorumluydu.

Hadislere göre imam, cemaati toplayan kimsedir ve bir kanaat önderi mevkiindedir. *Sahîh-i Buhârî* nin yüz ana bölümünden birisi ‘kitâbü’l-cemâati ve’l-imâme’ bölümüdür. Bu ana bölümün yirmi üçüncü alt başlığı ‘imam kendisine uyulmak için tayin edilmiş kimsedir/بَابُ: إِنَّمَا جُعِلَ الْإِمَامُ لِيُؤْتَمَّ بِهِ/ bâbidir. Yine bir alt başlığa göre imamin namaz bittikten sonra cemaate küçük de olsa bir hitap etme hakkı vardır. Bunu dilerse kullanır, dilemezse kullanmaz. İmam ayrılmadan cemaatin kalkmaması gerekir. *Sahîh-i Buhârî* de ‘İmamin insanlara namazı tam kılmaları konusunda öğüt vermesi ve kibleyi zikretmesi bâbı/بَابُ عِظَةِ الْإِمَامِ فِي إِتْمَامِ الصَّلَاةِ، وَذِكْرِ الْقِبْلَةِ/ bâbı bulunmaktadır.¹ Meselâ Hz. Peygamber farz namaz kılındıktan sonra yüzünü cemaate dönmeden kimse yerinden kıpırdamıyordu. O, cemaatini bu şekilde eğitmişti. İmamlık netice itibariyle Hz. Peygamber’in makamıdır. İmamlık yapacakların bu mesleği ortaya koyan Hz.

¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu’fi el-Buhârî, thk. Mustafa Dîb el-Büğâ, *el-Câmiu’s-Sahîh*, Beyrut: Dâru İbn Kesîr 1987, “Mesâcid”, 8.

Peygamber'i tam örnek alması gerekir. Büyüklerimizden öğrendiğimiz şu uygulamada da imamlığın önemini ortaya koyar ve *Sahîh-i Buhârî*'deki bâb başlığı ile tam uyuşmaktadır. Cemaatle namaz sonrasında imamın 've'l-hamdü lillâh' demesi mihrâbiye aşrını müezzinin okumasını emretmesine işaret eder. Müezzini mihrâbiye tilâvetini bitirdikten sonra 'el-Fâtiha' demez, son sözü imama bırakır. Cemaatin maslahatı için söylenecek bir söz varsa imam söyler, bulunmuyorsa 'el-Fâtiha' demeyi imam yapar. Bu durum imamın 'söz söyleme' mevki ve makamında olduğunu göstermektedir.

İbn Hibban'ın *Sahîh*'inde imamla ilgili ilgi çekici başlıklar bulunmaktadır. Meselâ;

"İmam namazdan önce kendisine uyanlara saflarını düzeltmelerini emreder/ *ذَكَرَ مَا يَأْمُرُ الْإِمَامَ الْمَأْمُومِينَ بِإِقَامَةِ الصُّفُوفِ قَبْلَ ابْتِدَاءِ الصَّلَاةِ*"²

"İmamın arkasında hemen arkasında ilim, akıl ve basiret sahibi kimsenin bulunmasının emr edilmesi/ *وَرَاءَ الْإِمَامِ أَوْلُو الْأَخْلَامِ* / *ذَكَرَ الْأَمْرَ لِلْمَأْمُومِينَ أَنْ يَقِفَ مِنْهُمْ* *وَأَوْلُو الْأَخْلَامِ* *وَالنُّهْيُ*"³

"Cemaatin imamdan önce rükû ve secdeye gitmesinin yasaklanması/ *ذَكَرَ الرَّجْرَجِ عَنْ أَنْ يُبَادَرَ الْمَأْمُومُ الْإِمَامَ فِي الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ*"⁴

"Cuma günü imam hutbe okuduğunda kişinin boş iş ve sözlerle meşguliyeti terk etmesi/ *ذَكَرَ الْأَخْبَارِ عَمَّا يَجِبُ عَلَى الْمَرْءِ مِنْ تَرْكِ اسْتِعْمَالِ اللَّعْوِ عِنْدَ خُطْبَةِ الْإِمَامِ يَوْمَ الْجُمُعَةِ*"⁵

"Cuma günü imam hutbe okurken kişinin kardeşine 'sus' demesinin bile yasaklanması/ *ذَكَرَ الرَّجْرَجِ عَنْ قَوْلِ الْمَرْءِ لِأَخِيهِ، وَالْإِمَامِ يَخُطُّ يَوْمَ الْجُمُعَةِ أَنْصَتْ*"⁶ Bu başlıklar imamlığın Müslüman toplum için yüksek bir değer taşıdığını gösterir.

'Namaz kıldırma memuriyeti' ile imamlık arasındaki fark ne olabilir? Hz. Peygamber'in hadisleri ve sünneti açısından bakılınca içinde bulunduğumuz duruma nazaran farklı bir tablo görürüz. Hadislere göre imam, sıradan bir kişi değildir. Toplumun en büyüğüdür veya önde gelenidir. Hz. Peygamber kendisini ziyarete gelen Mâlik b. Huveyris (r.a.) ve arkadaşlarına "burada öğrendiklerinizi gittiğiniz yerde öğretin. Namaz vakti girdiğinde biriniz ezan okusun. Büyüğünüz imam olsun," buyurmuştur.⁷ 'Büyüğünüz imam olsun' ne demektir? İmam toplumun büyüğüdür, kanaat önderi mevkiindedir. İmamın sözü tutulur. Cemaat imamın ağzına, kaşlarına bakar. İmam bir konuda rahatsız

² Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî İbn Hibbân, thk. Şu'ayb el-Arnaût, *Sahîhu İbn Hibbân bi tertibi İbn Balabân*, Beyrut: Muessesetu'r-Risâle 1993, 5/547.

³ İbn Hibbân, thk. Şu'ayb el-Arnaût, *Sahîhu İbn Hibbân bi tertibi İbn Balabân*, 5/554.

⁴ İbn Hibbân, thk. Şu'ayb el-Arnaût, *Sahîhu İbn Hibbân bi tertibi İbn Balabân*, 5/607.

⁵ İbn Hibbân, thk. Şu'ayb el-Arnaût, *Sahîhu İbn Hibbân bi tertibi İbn Balabân*, 7/32.

⁶ İbn Hibbân, thk. Şu'ayb el-Arnaût, *Sahîhu İbn Hibbân bi tertibi İbn Balabân*, 7/35.

⁷ Buhârî, thk. Mustafa Dîb el-Büğâ, *el-Câmi'u's-Sahîh*, "Ezân", 17, 18.

olduğunda hemen fark eder, davranışını değiştirir. Geleneğimizde Hz. Peygamber'in dört halifesinin isimlerini Cuma hutbelerinde 'imam' unvanı ile anmışız. Dört mezhep müessesisi bulunan âlimlere imam demişiz. Kur'an'dan sonra dinin temel kaynağı durumunda olan altı temel hadis kaynağının mu-sannifi olan muhaddis âlimlere de imam demişiz. Bu unvan herkese kolayca verilen bir etikettir.

Rükû ve secdede söylenecek tesbihin tahdidi, Abdullah b. Mes'ûd'un rivâyet ettiği 'ma'mûlün bih' olması münasebetiyle Sünen edebiyatı içinde yer almış, zayıf olarak nitelenmiş bir hadise dayanmaktadır:

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِذَا رَكَعَ أَحَدُكُمْ فَلْيَقُلْ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ: سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ، وَذَلِكَ أَذْنَاهُ، وَإِذَا سَجَدَ فَلْيَقُلْ: سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى ثَلَاثًا، وَذَلِكَ أَذْنَاهُ، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: هَذَا مُرْسَلٌ، عَوْنٌ لَمْ يُدْرِكْ عَبْدَ اللَّهِ

Abdullah b. Mes'ûd (r.a.)'un rivâyetine göre Hz. Peygamber şöyle buyurdu: Sizden biriniz rükû edeceğinde üç defa 'سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ' desin. Bu söylenecek en az olan miktardır. Sizden biriniz secde edeceğinde üç defa 'سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى' desin.⁸ Bu söylenecek en az olan miktardır. Ebû Dâvûd hadisin Mürsel olduğunu, Avn b. Abdullah'ın (v. 119) Abdullah b. Mes'ûd (r.a.) ile görüşmediğini belirtmiştir.⁹

'وَبِحَمْدِهِ' ilaveli tesbih keyfiyeti de hadis kaynaklarımızda geçmiştir.¹⁰ Hadislerin muhtevası 'سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ وَبِحَمْدِهِ' ve 'سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى وَبِحَمْدِهِ' tesbihlerini üçer kere söylenmesi istenmektedir. Hanefî fıkıh kaynaklarında 'وَبِحَمْدِهِ' ziyadesi geçmez. Mâlikî mezhebinde rükû ve secdede ne söyleneceği ve ne kadar söyleneceği ile ilgili bir tahdid bulunmamaktadır. Bununla birlikte 'وَبِحَمْدِهِ' ilaveli tesbih, fıkıh kitaplarında yer almıştır.¹¹ Şâfiî fıkıh kitaplarında da 'وَبِحَمْدِهِ' ilavesi geçer.¹² Hanbelî fıkıh kitaplarında da 'وَبِحَمْدِهِ' ziyadesi bulunmakla şöyle

⁸ Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî Ebû Dâvûd, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd, *es-Sünen*, Beyrut ts., "Salât", 154/886; Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre et-Tirmizî, *el-Câmiu's-sahih*, Beyrut: Dâru'l-ğarbi'l-İslâmî, 1998, "Salât", 194/261; Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvinî İbn Mâce, *es-Sünen*, Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-âlemiyye 2009, "İkâmetü's-salât", 20/890.

⁹ Ebû Dâvûd, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd, *es-Sünen*, "Salât", 154/886.

¹⁰ Ebû Dâvûd, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd, *es-Sünen*, "Salât", 153/870; Ebû'l-Hasen Ali b. Ömer b. Ahmed Dârekutnî, thk. Şu'ayb el-Arnaûd, *Sünen*, Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 2004, 2/142; Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali el-Beyhakî, *es-Sunenu'l-kübrâ ve fi zeylihî el-Cevheru'n-nakiyy*, Haydarabad: Meclisu dâireti'l-Me'ârif 1926, 10/2/122.

¹¹ İbn Ebû Zeyd Abdullah b. Abdurrahmân Kayrevânî, *Risâletü'l-Kayrevânî*, Beyrut: Dâru'l-Fikr ts., 27.

¹² Örnek için bkz. Ebû Yahyâ Zeynüddîn b. Muhammed b. Ahmed es-Süneykî el-Hazrecî Zekerriyyâ el-Ensârî, thk. Muhammed Muhammed Te'mür, *Esne'l-metâlib fi şerhi Ravdî't-tâlib*, Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-İlmiyye 2000, 1/157.

bir durum söz konusudur. Ahmed b. Hanbel, ziyadeli ve ziyadesiz şekilde rivâyetin bulunduğunu kendisinin bu ziyadeyi yapmadığını söylemiştir. Ebû Dâvûd da ziyadesiz şeklinin ziyadeli denilen daha ‘mahfuz’ olduğunu belirtmiştir. Ziyadeli rivâyetin isnadında bulunan Muhammed b. Ebû Leylâ (v. 148) isimli râvî tenkit edilmiştir. İbn Kudâme ziyadeli rivâyete Ahmed b. Hanbel’in mesafeli durmasının bu olabileceğini söylemiştir.¹³ Bu ziyadenin hadis ve fıkıh kaynaklarında bulunması konunun çok basit olmadığını, üzerinde itina ile durulması gerektiğine işaret eder.

Rükû ve secdenin kıvâm ve keyfiyeti niçin önemlidir? Abdullah b. Ömer (r.a.) kendisine sorulan bir soruya cevap verirken ‘namazın en faziletli kısmı rükû ve secdesidir/السُّجُودُ وَالرُّكُوعُ أَفْضَلُ الصَّلَاةِ الرَّكُوعُ وَالسُّجُودُ’ demiştir.¹⁴ Hz. Peygamber’e ‘hangi namaz daha üstün diye sorulmuş, O da ‘kunûtu uzun olandır’ cevabını vermiştir.¹⁵ Sünen-i Ebû Dâvûd’un Sünen’inde ‘Kıyâmın uzun tutulması/بَابُ طُولِ الْقِيَامِ’ diye bir başlık bulunmaktadır. Başlığın altında zikredilen hadiste ‘hangi amel daha üstün/أَيُّ الْأَعْمَالِ أَفْضَلُ’ sorusunun cevabı olarak Hz. Peygamber ‘kıyâmı uzun olan/طُولُ الْقِيَامِ’ cevabını vermiştir.¹⁶ Kıyâm denildiğinde sadece namazın kırâat okuduğumuz kısmını anlamamak gerekmektedir. Ebû Dâvûd, rükûdan kalkarken kalınan süre ile iki secde arasında kalınan süreyi de ‘kıyâm’ olarak nitelemiştir. ‘Rükûdan kalkışta ve iki secde arasında duruşu uzun tutma/بَابُ طُولِ الْقِيَامِ مِنَ الرَّكُوعِ وَبَيْنَ السُّجُودَيْنِ’ bâbında Berâ b. Âzîb’in Hz. Peygamber’in secdesi, rükûu, ka’desi ve iki secde arasındaki duruşu birbirine yakındır’ meâlindeki hadisi zikretmiştir.¹⁷ Namazın keyfiyetine kıyamda, rükû sonrası ve iki secde arası uzun duruş tesir ettiği gibi rükû ve secdede uzun duruş da tesir etmektedir.

II. Buhârî’nin *el-Câmi’u’s-Sahîh*’inde Yer Alan İsnadlar

Rükû ve secdede kalma süresi ile ilgili Bera b. Âzîb(r.a.)’ın naklettiği hadis dikkat çekicidir. O bu konuda şunları söylemiştir:

كَانَ رُكُوعُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَسُجُودُهُ وَبَيْنَ السُّجُودَيْنِ، وَإِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ الرَّكُوعِ، مَا خَلَا الْقِيَامَ وَالْفُعُودَ قَرِيبًا مِنَ السَّوَاءِ

“Hz. Peygamber’in kıyâm ve oturuş dışında rükûsu, secdesi, iki secde ara-

¹³ Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed el-Cemmâli el-Makdisî İbn Kudâme, *el-Muğni*, Kâhire: Mektebetü'l-Kâhire 1968, 1/578.

¹⁴ Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî Müslim b. Haccâc, *el-Câmiu's-sahîh*, Beyrut: Dâru İhyâi türâsî'l-arabbiyy, ts., "Salâtü'l-müsafirîn", 49/245.

¹⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, Beyrut: Muessesetu'r-risâle, 1999, 22/267; Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *Mu'cemü'l-kebir*, Kâhire: Mektebetü İbn Teymiyye 1994, 17/48.

¹⁶ Ebû Dâvûd, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd, *es-Sünen*, "Salât", 347/1449.

¹⁷ Ebû Dâvûd, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd, *es-Sünen*, "Salât", 147/852.

sındaki duruşu ve rükûdan kalktığı zaman durduğu süreler birbirine eşit olmaya yakındı”¹⁸

Buhârî bu hadisi “Rükûsunu itidal üzere tam yapmanın sınırı/ حَدِّ إِتْمَامِ بَابُ حَدِّ إِتْمَامِ ” bâbında zikretmiştir. Burada geçen itidal kelimesini anlamı ‘çok’ ve ‘az’ın ortası anlamına değildir. Vücut organlarının yerli yerine oturması, sükûnet ve huzurun hissedilmesidir.

Sahih-i Buhârî’de cemaat içinde yaşlı ve ihtiyaç sahiplerini dikkate alarak “kıyâmı kısa tutmak, rükû ve secdeyi ise tam yapmak/ بَابُ تَخْفِيفِ الْإِمَامِ فِي الْقِيَامِ، ” bölümü vardır.¹⁹ Buhârî, tesbih sayısı ile ilgili bir rakam telaffuz etmemiş, rükû ve secdenin tam yapılmasını esas almıştır. Secdenin tam yapılması nedir? Kalbimizin, aklımızın ve tüm azalarımızın itminana ereceği makul bir süre secdede kalmaktır. Secde Allah’a en yakın olunan yerdir.

Müslim’in Sahih’inde “سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ” ve “سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى” tesbihleri rükû ve secde ile ilgili bâbda değil, “gece namazında kıraati uzatmanın müstehab oluşu/ بَابُ مَا يُقَالُ فِي الرَّكُوعِ ” alt başlığında geçer.²⁰

Müslim’in *es-Sahih*’inde “Rükû ve secdede ne söyleneceği/ بَابُ مَا يُقَالُ فِي الرَّكُوعِ ” bâbında aşağıdaki tesbihler de yer almıştır:

اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي ذَنْبِي كُلَّهُ دِقَّةً، وَجِلَّةً، وَأَوَّلَهُ وَآخِرَهُ وَعَلَانِيَتَهُ وَسِرَّهُ

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ رَبَّنَا وَبِحَمْدِكَ، اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي

سُبْحَانَكَ وَبِحَمْدِكَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ

سُبْحَانَ اللَّهِ وَبِحَمْدِهِ أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ وَأَتُوبُ إِلَيْهِ

سُبْحَانَكَ وَبِحَمْدِكَ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ

اللَّهُمَّ أَعُوذُ بِرِضَاكَ مِنْ سَخَطِكَ، وَبِمَعَاْفَاتِكَ مِنْ عِقَابِكَ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْكَ لَا أُحْصِي ثَنَاءَ عَلَيْكَ أَنْتَ

كَمَا أَنْتَ عَلَى نَفْسِكَ

سُبُوْحٌ قُدُوْسٌ، رَبُّ الْمَلَائِكَةِ وَالرُّوْحِ

İmam Ebû Dâvûd “rükû ve secdenin miktârı/السُّجُودِ وَبَابُ مَقْدَارِ الرَّكُوعِ ” başlığı altında konuyu ele almıştır. Konu ile ilgili Abdullah b. Mês’ûd (r.a.) ve Enes b. Mâlik (r.a.)’ın rivâyetlerine yer vermiştir.²¹:

Enes b. Mâlik (r.a.) bir defasında Halife Ömer b. Abdülaziz’in arkasında namaz kılar. Kıldığı namazdan çok memnun olur ve şunları söyler:

مَا صَلَّيْتُ وَرَاءَ أَحَدٍ بَعْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَشْبَهَ صَلَاةَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

¹⁸ Buhârî, thk. Mustafa Dîb el-Büğâ, *el-Câmiu’s-sahih*, "Sifatü’s-salât", 39.

¹⁹ Buhârî, thk. Mustafa Dîb el-Büğâ, *el-Câmiu’s-sahih*, "Cemâat ve imâmet", 33.

²⁰ Müslim b. Haccâc, *el-Câmiu’s-sahih*, "Salâtü'l-müsâfirin", 27/203.

²¹ Ebû Dâvûd, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd, *es-Sünen*, "Salât", 154/886.

مِنْ هَذَا الْقَتَى، يَعْنِي عُمَرَ بْنَ عَبْدِ الْعَزِيزِ، قَالَ: فَحَزَرْنَا فِي رُكُوعِهِ عَشْرَ تَسْبِيحَاتٍ، وَفِي سُجُودِهِ عَشْرَ تَسْبِيحَاتٍ

“Bu gencin kıldırıldığı namaz kadar Hz. Peygamber’in namazına benzeyeni-
nini görmedim. Biz Rasûlullah’ın rükû ve secdede on kadar tesbihte bulundu-
ğunu tahmin ederdik”.²² Enes b. Mâlik’in memnuniyeti, rükû ve secdede kalın-
an süre ile ilgilidir. Bu süre ne kadar kalbin ve âzâların itminana erdiği, huzur
ve huşunun hissedildiği yeterli bir süre ise, kılınan namaz Hz. Peygamber’in
namazına o kadar çok benzemektedir.

İmam Tirmizî “Rükû ve secdede tesbih ile ilgili gelen haberler/ *بَابُ مَا جَاءَ فِي الرَّكُوعِ وَالسُّجُودِ* başlığı altında konuyu ele almıştır. Bu başlık altında
Abdullah b. Mes’ûd’un rivâyet ettiği hadisi tahrir ettikten sonra şunları söyle-
miştir: Bu konuda Huzeyfe (r.a.) ve Ukbe b. Âmir (r.a.)’ın rivâyeti de bulun-
maktadır. İbn Mes’ûd hadisinin isnadı muttasıl değildir. Avn b. Abdullah İbn
Mes’ûd ile görüşmemiştir. İlim ehlinin nazarında amel şöyledir: Kişinin rükû
ve secdesinde üç tesbihten aşağı düşmemesi müstehabdır. Abdullah b.
Mübârek’in şöyle söylediği rivâyet olunur: Cemaatin üç tesbihi yetiştirebilmesi
için imamın beşten aşağı söylememesini müstehab görürüm.²³ Tirmizî daha
sonra Huzeyfe b. Yeman (r.a.)’ın gece namazı ile ilgili rivâyet ettiği Sahih-i
Müslim’de geçen hadisi bir kısmını nakletmiştir. Nakledilen kısım rükû ve sec-
dede “سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ” ve “سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى” tesbihlerini söylemek ile ilgilidir.

İbn Mâce “Rükû ve secdede tesbih/*الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ*” babında ko-
nuyu ele almış ve ilgili dört rivâyeti tahrir etmiştir.²⁴ Tahrir edilen rivâyetler
şunlardır:

Ukbe b. Âmir (r.a.) şunları söylemiştir: “فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ” ayeti nazil ol-
duğu zaman Resûlullah (s.a.) bize ‘bunu rükûunuzda söyleyiniz’ buyurdu.
“سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى” ayeti nazil olduğu zaman Resûlullah (s.a.) bize ‘bunu sec-
denizde söyleyiniz’ buyurdu. Bu hadisin râvîlerinden İyâs b. Âmir
‘sadûk/صدق’ ve ‘mechûl/مجهول’ tenkidi almıştır.²⁵

Taberânî 2251 duâ, zikir ve tesbih muhtevalı hadisi isnadlı olarak verdiği
Kitâbü’l-duâ’da rükûda söylenecekler ile ilgili iki başlık açmıştır. Birincisi
“rükûda söylenecek tesbihler/*الرُّكُوعِ فِي الْقَوْلِ*”, ikincisi “rükûda söylecek tes-
bih sayısı/*الرُّكُوعِ فِي الرَّكُوعِ*” şeklindedir. Birinci başlık altında yer alan
tesbihler şunlardır:

²² Ebû Dâvûd, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd, *es-Sünen*, “Salât”, 154/888.

²³ et-Tirmizî, *el-Câmiu’s-sahih*, “Salât”, 194/261.

²⁴ İbn Mâce, *es-Sünen*, “İkâmetü’s-salât”, 20/890.

²⁵ Ebû’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî İbn Hacer el-Askalânî, thk.
Muhammed Avvâme, *Takribü’t-tehziib*, Dımaşk: Dâru’r-Raşîd 1986, 116.

اللَّهُمَّ لَكَ رَكَعْتُ، وَبِكَ آمَنْتُ، وَلَكَ أَسْلَمْتُ، خَشَعْتُ لَكَ سَمْعِي وَبَصْرِي وَمُخِّي وَعِظَامِي وَعَصْبِي
 اللَّهُمَّ لَكَ رَكَعْتُ، وَبِكَ آمَنْتُ، وَلَكَ أَسْلَمْتُ، أَنْتَ رَبِّي خَشَعْتُ لَكَ سَمْعِي وَبَصْرِي وَمُخِّي وَعِظَامِي
 وَعَصْبِي وَمَا اسْتَقَلَّتْ بِهِ قَدَمَايَ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ
 اللَّهُمَّ لَكَ رَكَعْتُ، وَبِكَ آمَنْتُ، وَلَكَ أَسْلَمْتُ، وَعَلَيْكَ تَوَكَّلْتُ، أَنْتَ رَبِّي، خَشَعْتُ سَمْعِي وَبَصْرِي وَدَمِي
 وَمُخِّي وَعِظَامِي وَعَصْبِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ
 اللَّهُمَّ لَكَ رَكَعْتُ، وَبِكَ آمَنْتُ، وَأَنْتَ رَبِّي عَلَيْكَ تَوَكَّلْتُ

Taberânî “سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ” ve “سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى” tesbihleri ile ilgili müstakil bâb açmıştır. Burada “سَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ” ve “سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى” ayetlerinin nüzülü sonrasında bu tesbihlerin Hz. Peygamberin talimatıyla söylenmeye başlandığına dair Ukbe b. Âmir ve Ebû Hüreyre rivâyeti yer almıştır. Ebû Hüreyre rivâyetinde bu tesbihlerin tek sayıda söylenmesi kaydı da yer almıştır. İkinci başlık altında dikkat çeken Avn b. Abdullah (v.119)’ın isnadda geçmediği Abdullah b. Mes’ûd rivâyetidir. Bu rivâyette “سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ” ve “سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى” tesbihlerinin “üç ve daha ziyade söylenmesi/”ثَلَاثًا فَرِيَادَةً” ibâresi geçmektedir.²⁶ İsnadında geçen Bişr b. Râfi’ hakkında “فقيه ضعيف الحديث” şeklinde tenkit lafzı kullanılmıştır.²⁷ Bir râvî hakkında hem fakih hem de dâifü’l-hadîs ifadesinin birlikte kullanılması, üzerinde düşünülmesi gereken bir durumdur. Hadiste zayıf olsa bile bir kimse hakkında fakih kaydının tutulması, o kimse hakkında bir hakikatin teslim edilmesi hassasiyetini gösterir.

Mâlikî fıkhdında rükû ve secde tesbihlerinde tahdit bulunmamaktadır. Böyle bir tahdidin yapılamayacağı fıkıh kitaplarında da yer almıştır.²⁸ İmam Mâlik’e göre rükûda tesbih zorunlu değildir. Bir başka ifade ile rükû için belirlenmiş bir tesbih bulunmamaktadır.²⁹

Hanbelî fıkhdında rükû ve secdede okunacak tesbihler ile ilgili namaz kılanın ihtiyârına göre tercih edeceği birden çok tercih imkânı zikredilmiştir. Rükûda okunabilecek tesbih tercihleri şunlardır:

سبحانك اللهم ربنا وبحمدك، اللهم اغفر لي
 سبح قدوس، رب الملائكة والروح

²⁶ Ebû’l-Kâsım Müsniidü’l-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyüb Taberânî, thk. Mustafâ Abdülkâdir Atâ, *Kitâbü’l-duâ*, Beyrut: Mektebetü’l-İlmiyye 1413, 182.

²⁷ İbn Hacer el-Askalânî, thk. Muhammed Avvâme, *Takribü’l-tehziib*, 163.

²⁸ Kevkeb Abid, *Fıkhü’l-ıbâdât ale’l-mezhebi’l-Mâlikî*, Dımaşk: Matbaatü’l-İnşâ 1986, 163.

²⁹ Ebû Saîd Abdüsselâm b. Saîd b. Habîb et-Tenûhî Sahnûn, thk. Zekerıyyâ Amîrât, *el-Müdevvenetü’l-kübrâ*, Beyrut: Dâru’l-kütübî’l-İlmiyye ts., 1/166.

اللهم لك ركعت، وبك آمنت، ولك أسلمت، خشع لِق سمعي وبصري ومخي وعظمي وعصبي، وما استقل به قدمي

سبحان ذي الجبروت والملكوت والكبرياء والعظمة

Secdede okunabilecek tesbih tercihleri de şunlardır:

سبحان ربي الأعلى ثلاث مرات

سبحانك اللهم ربنا وبحمدك اللهم اغفر لي

سبوح قدوس، رب الملائكة والروح.

اللهم لك سجدت وبك آمنت ولك أسلمت سجد وجهي للذي خلقه وصوره، وشق سمعه وبصره

تبارك الله أحسن الخالقين

سبحان ذي الجبروت والملكوت والكبرياء والعظمة

اللهم اغفر لي ذنبي كله دقه وجله وأوله وآخره وعلانيته وسره

اللهم إني أعوذ برضاك من سخطك وبمعافاتك من عقوبتك وأعوذ بك منك لا أحصي ثناء عليك أنت

كما أنتين على نفسك

Yukarıdaki listede³⁰ secdede okunacakların fazla olmasını tabii görmek gerekir. Rükûda tesbih, secdede tesbihe ilave olarak istiğfar ve istiâze bulunmaktır. Sübhâne rabbiye'l-azîm ve sübhâne rabbiye'l-a'lâ tesbihlerine “ve bihamdih” eklenmesiyle ilgili soru Ahmed b. Hanbel'e sorulduğunda her iki şekilde okumak ile ilgili rivâyetin bulunduğunu bildirmiştir. Çünkü Hz. Peygamber rükû ve secdede kiraati nehy etmiş, rükûda duayı kerih görmüş, secdede duayı teşvik etmiştir.

Beyhakî (v. 458/1066), namazın isteğe bağlı olarak tam olması (kemâli) ile ilgili bir başlık açmıştır. (بَابُ قَدْرِ كَمَالِ الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ فِي الْإِخْتِيَارِ) Bu başlık altında yukarıda zikrettiğimiz Enes b. Mâlik'in on tesbihle ilgili hadisine yer vermiştir.³¹ Sonra kemâlin en azı ile ilgili bir başlık açmıştır. (بَابُ أَدْنَى الْكَمَالِ) Orada tesbihin en azının üç olduğuna dair muhaddislerin zayıf kabul ettiği Abdullah b. Mes'ûd hadisine yer vermiştir. İbnü'l-Mülakkın (v. 804/1401)'in bu hadisle ilgili bir mütalaası bulunmaktadır. Bu hadisin isnadında inkita vardır.³² İbnü'l-Mülakkın hadisin sadece zayıflığına işaret etmez, tahric eden muhaddisleri de zikreder. Buhârî'nin Târîhu'l-kebîr'inde hadisi Mürsel olarak naklettiğini de

³⁰ Hâlid b. İbrâhîm Sak'abî, *Müzekkiretü'l-kavli'r-râcih me'a'd-delil*, Mekke: Dâru ümmi'l-mü'minin Hadice binti Huveylid ts., 2/77-78.

³¹ el-Beyhakî, *es-Sunenu'l-kübrâ ve fî zeylihâ el-Cevheru'n-nakiyy*, 10/2/159.

³² Hasan b. Ali b. Nasr Bikerdüş Ebû Alî et-Tûsî, *el-Muhtasarü'l-ahkâm alâ Câmi'i't-Tirmizî*, Medîne: Mektebetü'l-Gurabâ 1415, 2/111.

belirtir.³³ Buhârî'nin sözünü ettiğimiz eserinde hadisle ilgili “لا يصح” ibaresi geçmiştir.³⁴ Rükûda söylenecek tesbih ile ilgili en sahih rivâyet “Sübhâne-kella-hümme rabbenâ ve bihamdik, Allahümmeğfirli/ اغْفِرْ لِي رَبَّنَا وَبِحَمْدِكَ اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي” cümlesinin geçtiği hadistir.³⁵ Bu hadiste Hz. Âişe Hz. Peygamber'in bu cümleyi çok söylediği zikredilmektedir. Ne kadar söylediğine dair bir sayı geçmemektedir.

III. Muhtelif Eserlere Dayanan İsnadlar

İmam Müslim Sahîh adlı eserinde rükû ve secdelerde nelerin söyleneceğine dair bir başlık açmıştır. (بَابُ مَا يُقَالُ فِي الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ) Bu başlık altında önce secdede söylenebilecek şeyleri zikretmiştir. Meselâ Ebu Hüreyre (r.a.)'ın rivâyetine göre Hz. Peygamber kulun Allah'a en yakın olduğu anın secde olduğunu ve orada çok dua edilmesini tavsiye etmiştir.³⁶ Yine Ebû Hüreyre (r.a.)'e göre Hz. Peygamber secdede “Allahümmeğfir li zenbi külleh, dikkahû ve cillehû ve evvelehû ve âhirahû ve alâniyetehû ve sirrah/ وَأَوْلُهُ وَجِلَّهُ، وَوَلَّهُ اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي ذَنْبِي كُلَّهُ دِقَّةً، وَجِلَّةً، وَأَوْلُهُ وَوَلَّهُ” diye dua etmiştir.³⁷

1. Hz. Âişe Hz. Peygamber'in rükû ve secdede “Sübhunun kuddûsun rabbûna ve rabbü'l-melâiketi ve'r-rûh/ رَبُّ الْمَلَائِكَةِ وَالرُّوحِ” dediğini rivâyet edilmiştir.³⁸ Hz. Âişe'nin belirttiği bu durumun farz namazlarda değil de teheccüd gibi nafile bir namazda olması daha muhtemeldir.

2. Avf b. Mâlik (r.a.) Hz. Peygamber'in gece namazının rükû ve secdesinde kıyamdaki kadar uzun durduğunu ve “Sübhane zi'l-ceberûti ve'l-melekûti ve'l-kibriyâi ve'l azameh/ سُبْحَانَ ذِي الْجَبَرُوتِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالْكِبْرِيَاءِ وَالْأَعْظَمَةِ” dediğini söylemiştir.³⁹

3. Hz. Âişe bir defasında Hz. Peygamber'in gece namazının secdesinde “Eûzü biridâke min sehatike ve eûzü bi muâfâtike min ukûbetike ve eûzü bike

³³ Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Ali b. Ahmed el-Ensârî el-Misrî İbnü'l-Mülakkın, Thk. Mustafa Ebu'l-Gayt-Abdullah b. Süleyman-Yâsir b. Kemâl, *el-Bedrü'l-münir fî tahrîri ehadîs i Şerhi'l-kebir*, Riyâd: Dâru'l-Hicre 2004 3/607.

³⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fi Buhârî, thk. Muhammed Abdü'lmuîd Hân, *Târihu'l-kebir*, Haydarabad: Dâiretü'l-meârifî'l-Osmâniye ts., 1/33.

³⁵ Buhârî, thk. Mustafa Dib el-Büğâ, *el-Câmiu's-sahih*, "Sifatü's-salât", 55; Müslim b. Haccâc, *el-Câmiu's-sahih*, "Salât", 42/217.

³⁶ Müslim b. Haccâc, *el-Câmiu's-sahih*, "Salât", 42/215.

³⁷ Müslim b. Haccâc, *el-Câmiu's-sahih*, "Salât", 42/216.

³⁸ Müslim b. Haccâc, *el-Câmiu's-sahih*, "Salât", 42/223.

³⁹ Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şu'ayb b. Ali en-Nesâî, thk. Abdulfettâh Ebû Gudde, *el-Müctebâ min'e's-sünen (Sünenü'n-Nesâî)*, Halep: Mektebetü'l-matbûâtî'l-İslâmiyye 1986, "Tatbîk", 11.

Ebû Hüreyre (r.a.)'ın rivâyetine göre Hz. Peygamber mescide girmişti. Bir adam da mescide girip namaz kıldı. Sonra gelip Hz. Peygamber'e selam verdi. Peygamber (s.a.) selamı aldı ve 'git tekrar namaz kıl, sen namaz kılmış olmadın' buyurdu. Adam gidip namaz kıldı sonra gelip Hz. Peygamber'e selam verdi. Hz. Peygamber yine 'git namaz kıl, sen namaz kılmış olmadın' buyurdu. Üçüncü defa yaşadığında adam 'seni Hak ile gönderene yemin ederim ki daha iyisini yapamıyorum, bana öğret' dedi. Hz. Peygamber şöyle buyurdu:

Namaza kalktuğun zaman tekbir getir. Sonra ezberindeki Kur'ân'dan sana kolay gelen miktarda oku. Sonra âzâların sükûnet buluncaya kadar rükûya git. Sonra dimdik ayakta duracak kadar başını kaldır. Sonra âzâların sükûnet buluncaya kadar secdeye git. Sonra bu yaptığını namazın tamamında da uygula.⁴⁴ Bu hadis İmam Mâlik'in Muvatta'ı ve Hâkim Nisâbüri'nin Müstedrek'i dışında neredeyse konulu hadis musannefâtının tamâmında yer almıştır.

Buhârî'nin (v. 256/870) bu hadisi sevk ettiği bâb başlıkları şunlardır:

"Hazarda ve seferde imam ya da cemaat olsun kıraatta bulunmanın vâcip oluşu ile kıraatin cehrî ve hafî olanları/ *بَابُ وَجوبِ الْقِرَاءَةِ لِلْإِمَامِ وَالْمَأْمُومِ فِي الصَّلَوَاتِ فِي الْحَضَرِ وَالسَّفَرِ، وَمَا يُجْهَرُ فِيهَا وَمَا يُخَافَتُ كَلِمَاتُهَا*, في الحضر والسفر، وما يُجْهَرُ فِيهَا وَمَا يُخَافَتُ"

"Hz. Peygamber'in rükûsunu tam yapmayana namazı tekrar kılmayı emretmesi/ *بَابُ أَمْرِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الَّذِي لَا يَسْتَمُّ رُكُوعَهُ بِالْإِعَادَةِ*"

"Aleyke's-selâm' diyerek selamı alma/ *بَابُ مَنْ رَدَّ فَقَالَ: عَلَيْكَ السَّلَامُ*"

"Yeminlerini unutarak bozan ve Allah Teâlâ'nın 'hata ettiklerinizde günah yoktur' ve 'unuttuklarımdan dolayı beni azarlama' kavilleri/ *بَابُ إِذَا حِنَتْ نَاسِيًا فِي الْإِيمَانِ وَقَوْلَ اللهِ تَعَالَى: {وَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ فِيمَا أَخْطَأْتُمْ بِهِ} [الأحزاب: ٥] وَقَالَ: {لَا تُؤَاخِذْنِي بِمَا نَسِيتُ}*"

İmam Müslim (v. 261/875) hadisi "Her rekâta Fâtiha suresi okumanın vâcip oluşu, Fâtiha'yı düzgün okuyamıyor ve öğrenmeye de imkân bulamıyorsa kolayına gelen başka sure okuyabileceği/ *بَابُ وَجوبِ قِرَاءَةِ الْفَاتِحَةِ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ، وَإِنَّهُ إِذَا لَمْ يُحْسِنِ الْفَاتِحَةَ، وَلَا أَمَكَّنَهُ تَعَلُّمُهَا قَرَأَ مَا تَبَيَّرَ لَهُ مِنْ غَيْرِهَا*" bâbında sevk etmiştir.⁴⁵

İmam Nesâî (v. 303/915) hadisimizi şu bâblarda sevk etmiştir⁴⁶:

"İlk tekbirin farz oluşu/ *فَوْضُ التَّكْبِيرَةِ الْأُولَى*"

"Rükûda zikir ve tesbihi terk etmenin ruhsatı/ *بَابُ الرُّخْصَةِ فِي تَرْكِ الذِّكْرِ فِي الرُّكُوعِ*"

"En az miktarı yetecek olan namaz amelleri/ *بَابُ أَقَلِّ مَا يُجْزِي مِنْ عَمَلِ الصَّلَاةِ*"

⁴⁴ Buhârî, thk. Mustafa Dib el-Büğâ, *el-Câmiu's-sahih*, "Sıfatü's-salât", 13, 39; "İsti'zân", 18; "Eymân ve'n-nüzûr", 14.

⁴⁵ Müslim b. Haccâc, *el-Câmiu's-sahih*, "Salât", 11/45.

⁴⁶ en-Nesâî, thk. Abdulfettâh Ebû Gudde, *el-Müctebâ mine's-sünen (Sünenü'n-Nesâî)*, "Salât", 7/884, 15/1053, 67/1314.

İmam Ebû Dâvûd (v. 275/889) hadisimizi “Rükû ve secdede belini doğrultmayanın namazı/وَالسُّجُودِ فِي الرُّكُوعِ لَا يَقِيمُ صَلَاتَهُ مَنْ لَا يَقِيمُ صَلَاتَهُ مِنْ لَا يَقِيمُ صَلَاتَهُ” bâbında sevk etmiştir.⁴⁷

İmam Tirmizî (v. 279/892) hadisimizi “Namazın hususiyetleri hakkında gelen haberler/وَصِفِ الصَّلَاةَ” bâbında sevk etmiştir.⁴⁸

İmam Dârimî (v. 255/869) hadisimizi “Rükû ve secdeyi tamam kılmayan işler/وَالسُّجُودِ فِي الرُّكُوعِ لَا يَتِمُّ الرُّكُوعُ وَالسُّجُودِ” bâbında tahrir etmiştir.⁴⁹

İmam İbn Mâce (v. 273/887) hadisimizi “Namazı tamamlama/بَابُ إِتْمَامِ الصَّلَاةِ” bâbında sevk etmiştir.⁵⁰

İbn Hibbân (v. 354/965) hadisimizi “Namazın bir kısmını kusurlu kılan kimseye, tam kıldığı diğer kısmından sevap yazılacağı/ذَكَرَ النَّبِيُّ أَنَّ الْمَرْءَ يَكْتَبُ لَهُ بِغَضِ صَلَاتِهِ إِذَا قَصَرَ فِي الْبَعْضِ الْأَخْرَجَ” bâbında sevk etmiştir.⁵¹

İbn Huzeyme (v. 311/924) hadisimizi şu bâblarda tahrir etmiştir.⁵²

“Bâbُ التَّكْبِيرِ لِإِفْتِتَاحِ الصَّلَاةِ/”

“Rükûda azaları sükûnete erecek şekilde veya rükûdan başını kaldırdıktan sonra kıyamda dik durmazsa namazın iade edileceği/بَابُ الْأَمْرِ بِإِعَادَةِ الصَّلَاةِ إِذَا لَمْ يَطْمَئِنَّ الْمُصَلِّي فِي الرُّكُوعِ أَوْ لَمْ يَغْتَدِلْ فِي الْقِيَامِ بَعْدَ رَفْعِ الرَّأْسِ مِنَ الرُّكُوعِ”

İmam Beyhakî (v. 458/1066) hadisimizi Sünen’inin sekiz farklı yerinde şu bâblarda tahrir etmiştir⁵³:

“Bâbُ مَا يَدْخُلُ بِهِ فِي الصَّلَاةِ مِنَ التَّكْبِيرِ/”

“İstiâzeden sonra her rekâtta farz olan kıraat/بَابُ فُرُوضِ الْقِرَاءَةِ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ بَعْدَ التَّعَاوُذِ”

“Namazın son iki rekâtında da kıraatın farz olması/بَابُ وَجُوبِ الْقِرَاءَةِ فِي الرَّكْعَتَيْنِ الْأَخْرَتَيْنِ”

“Rükûda vücut âzâlarının sükûnete ermesi/بَابُ الطَّمَأْنِينَةِ فِي الرُّكُوعِ”

“Rükûda, rükûdan kalkışta, secdede, secdeden sonraki oturuşta ve ikinci secdede vücut âzâlarının sükûnete ermesi /بَابُ فُرُوضِ الطَّمَأْنِينَةِ فِي الرُّكُوعِ وَالْقِيَامِ مِنْهُ وَالسُّجُودِ وَالْجُلُوسِ مِنْهُ وَالسُّجُودِ الثَّانِي”

⁴⁷ Ebû Dâvûd, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd, *es-Sünen*, “Salât”, 148/856.

⁴⁸ et-Tirmizî, *el-Câmiu’s-sahîh*, “Salât”, 226/303.

⁴⁹ Dârekutnî, thk. Şu’ayb el-Arnaûd, *Sünen*, “Salât”, 78.

⁵⁰ İbn Mâce, *es-Sünen*, “İkâmetü’s-salevât ve’s-sünnetü fihâ”, 72/1060.

⁵¹ İbn Hibbân, thk. Şu’ayb el-Arnaûd, *Sahîhu İbn Hibbân bi tertibi İbn Balabân*, 5/212.

⁵² Ebû Bekr Muhammed b. İshâk b. Huzeyme es-Sülemî en-Nisâbüri İbn Huzeyme, Thk. Muhammed Mustafa el-A’zamî, *Sahîhu İbn Huzeyme*, Beyrut: el-Mektebu’l-İslâmî 2003, “Salât”, 69/461;127/590.

⁵³ el-Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübrâ ve fi zeylihî el-Cevherü’n-nakiyy*, 10/2/24, 55, 90, 126, 176, 181, 520, 522.

“Açıkladığımız üzere namazın her rekât ve secdesinde yapılacak fiiller/ **بَابُ مَا يُفْعَلُ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ وَسُجْدَةٍ مِنَ الصَّلَاةِ مَا وَصَفْنَا**”

“Namazda işlenecek fiillerin kâfi gelen en az kısmı ile en çok kısmı/ **جُمَاعُ أَبْوَابِ أَقَلِّ مَا يُجْزِي مِنْ عَمَلِ الصَّلَاةِ وَأَكْثَرِهِ**”

“Bize rivâyet olunduğu üzere namazda mutlak kıraatın Fâtîha suresi olarak tayin olunmuş olması/ **بَابُ تَعْيِينِ الْقِرَاءَةِ الْمُطْلَقَةِ فِيمَا رُوِيَ بِالْفَاتِحَةِ**”

İmam Serahsî (v. 483/1090) de bu konuda şu değerlendirmeyi yapmıştır: Rükûda tesbih keyfiyeti rükûn olsaydı Kur'an'da geçerdi. Hz. Peygamber ta'dil-i erkânı bilmeyen bedeviye namazı öğretirken rükû ve secdede tesbih keyfiyetinden bahsetmemiştir.⁵⁴ Sevrî'nin (v. 161/778) “cemaatin sayıyı yetiştirebilmesi için imamın en az beş kere demesi müstehabdır” dediği nakledilmiştir.⁵⁵ Hasan-ı Basrî'nin (v. 110/728) “tam tesbih yedi, ortası beş, en aşağısı üçtür” dediği nakledilmiştir.⁵⁶ İmam Şâfi'ye göre rükû ve secdede tesbih ihtiyârî sünnettir. Hz. Peygamber bedeviye rükû ve secdeyi öğretirken zikir ve tesbihi zikretmemiştir.⁵⁷ Tahâvî (v. 321/933) rükûnun en az şeklinin vücudun sâkin olacak şekilde durması olduğunu belirtmiştir. Hz. Peygamber'in bir bedeviye namazı öğretme rivâyetini de ardından getirmiştir. Bu rivâyette rükû ve secdede vücudun sükûnete ermesi zikredildiği halde yapılacak tesbih miktarı belirtilmemiştir.⁵⁸

IV. Sonuç

Yaptığımız araştırmada rükû ve secdenin namazın çok önemli birer rükûn olduğunu, orada kalınan sürenin çok kıymetli saniyeler olduğunu görmüş bulunmaktayız. Rükû ve secdede bir sayıyı yetiştirmekten ziyâde Allah'a yakınlığın tadını çıkarmak ve keyfiyete önem vermek gerekmektedir. Üzerinde durulması gereken namazdaki bu iki rükûnü tam yapmaktır. Bu da vücut organlarının tam bir sükûnete ermesi ve Allah'la beraberliğin yaşanmasıyla mümkündür. Günümüze gelirse şu hususlar söylenebilir: Kanaatimize göre cemaatle kılınan namazlarda imamın tesbihinin yediden aşağı olması sünnete uymamaktadır. Münferit olarak kılınan namazlarda üç tesbih söylenebilir. İmam

⁵⁴ Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed Serahsî, *el-Mebsût*, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife 1993, 30/1/22.

⁵⁵ Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-İlmiyye 1994, 3/273.

⁵⁶ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/361.

⁵⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. İdris b. Abbâs eş-Şâfi Şâfi, *el-Ümm*, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife 1990, 1/217.

⁵⁸ Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdi el-Hacri el-Mısrî Tahâvî, thk. Muhammed Zührî en-Neccâr-Muhammed Seyyid Câdu'l-hak, *Şerhu meâni'l-âsâr*, Beyrut: Âlemü'l-kütüb 1994, 1/398.

kardeşlerimiz cemaatin namazın hususiyetini ve keyfiyetini doğrudan etkileyecek isteklerine hemen olumlu cevap vermek yerine, bu istekleri ilim, akıl, ferâset ve basiret ölçğine vurup ona göre davranmalıdır. Keyfiyetli imam, cemaati üzerinde bir manevi otorite kurabilir. Cemaatini eğitebilen ve onların başlarının tâcı, gönüllerinin ilâcı olabilen kişi imamdır. Bu da öncelikle yaptıkları göreve tam saygı, mesuliyetlerini idrak ve vazifeleri ile ilgili tam bir özgüven sahibi olmalarıyla alakalıdır. İmam rükû ve secdede üç tesbihe alışmış cemaati eğiterek yedi tesbihe çıkarabilir. Sabır ve sebat ile bunu başarabilmesinin önünde bir engel bulunmamaktadır. İmam bu kararlılıkta olmadığı takdirde vazifesinin “namaz kıldırma memuriyetinin” üzerinde üst bir görev olduğunun toplum tarafından da fark edilmesi mümkün görünmemektedir.

“Rükû ve Secdede Tesbîh Keyfiyeti Üzerine Bir Tetkik”

Özet: İslam’da en temel ibadet namazdır. Namaz dinin direği ve İslam’ın üzerine kurulduğu beş esastan biridir. Namazın kalitesini etkileyen hususlar hadis kaynaklarımızda detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Namazın kalitesini artıran ve güzelleştiren hususlardan biri de rükû ve secde süresidir. Kalbimizin, zihnimizin ve bütün organlarımızın huzur içinde olması için makul bir süre rükû ve secdede kalmak gerekir. Rükû ve secde süreleri ve söylenebilecekler hadis kaynaklarımızda yer almaktadır. Peygamber’in rükû ve secdede söylediği tespit edilen tesbihler çeşitli içeriklere sahiptir. Ancak Kütüb-i Sitt’e’nin tamamında yer alan Peygamber’in bir Bedevi’ye Ta’dil-i Erkan öğrettiği hadiste rükû ve secdede okunması gereken tesbihlerden bahsedilmemektedir. Bu makalede öncelikle konunun hadis kaynaklarında hangi başlıklar altında geçtiği açıklanmaktadır. Konunun dört fıkıh mezhebi kitaplarında uygulama olarak nasıl yer aldığına odaklanmaktadır. Ülkemizde rükû ve secde süresinin ortalaması, hadislerde belirtilen süreye kıyasla düşüktür. Makalede, ülkemizde cemaatle kılınan namazlarda rükû ve secde süresinin ortalamasının biraz artırılması gerektiği savunulmakta ve imamin üç tesbih getirmesinin yeterli olmayacağı ifade edilmektedir. İmanın görevi cemaate rehberlik etmek ve cemaati ilgilendiren konularda konuşmaktır. İmamlık yapanların cemaati eğitebilecekleri ve rükû ve secde kalitesini Peygamber ve ashabının kıldığı namazların kalitesine daha yakın hale getirebilecekleri ifade edilmektedir.

Atıf: Şemsettin KIRIŞ, “Rükû ve Secdede Tesbîh Keyfiyeti Üzerine Bir Tetkik” (in Turkish), *Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD)*, XXII/2, 2024, 237-251.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Sünnet, Namaz, Tesbîh, Rükû, Secde.